

ئىمەرمىدا قۇشما شىتا تلىرىنىڭچە پىرىزىسىنىڭچە بىللە^{كىلىتىن چانا بىلەر دىغا}

بواهەشكەن گوتىتۇر ائاسىيا توپغۇرلىرى تەشكىلەتلىرى سىپاھى
كېڭىشىن مۇرا جىئەت

چاناپ پىرىزىسىنىت.

تۈرىلىرىنىڭچە ياخشى خەۋىرى بازى - 1997-يىل 24-ئاپريل كۆرنى موسكىرا خەۋىرىسىدە
ختايى، ئازا قىستان، قىرغىزستان، تاشكىستان دەھىپەرىلىرى بىرلەشكەن سىنا سىيىھى
جىتكەن راتىمىيەگە ۋە موشۇ جولە تىلەر گوتىكەن يىل شاشىخە پىئە كېلىشكەن توختاھنى باڭقا قۇرۇق
شۇمچە بىللەلىرى دىغا قول قويۇشتى. بۇنىڭىن يايى نالىنخان خەختايى دائىرىلىرى
نىتىقى 44-ئاپريل كۆرنى بىزنىڭچە ۋە تىنەنلىك خۇلجا شەرىئە توۋەمىت پانقان 55
تۈپغۇرپا شىلىرىنى گۈچۈق سوت قىلىپ، ئۇلارنىڭچە تۈچۈرە بىزدىنى شۇمىھى پىئەن ئاتاتى.
بۇ پا جىئەت، گە قارشى ئاۋاز چىقارىغان ئادىرى خەلقىقە قارشىپ تۈق چىقىرىپ، كۈچىدە
يە نە ئى توپغۇرنى تۈلتەزدى. بۇ دە قىتىكى لە سىمى مەلۇما ئىنى خېتىمىزگە قوشۇق،
بۇ مۇزىناسىۋەت بىلەن بىزنىڭچە چانا بىلەر دىغا مۇرا جىئەت قىلىشىز جىكى مەقسەت،
سەزىتە يىن موشۇ لەجە - ئىپپىل كۆرنى بىزىلەن سىلىلى تەخىىرى بىرتىبەت رەھىرى دا -
لايى ئەمما چانا بىلەر دىغا لەھىن قىبۇل قىلىپ، تىبەت خەلقىقە يارىم قىلىشى دىغا -
لەغىتىنى دەنپىيە ئاصەلۇم قىلىتىز. كۆرسىرەست خەختايى <تەتا تورسى ئىتاستىنى كۆمن
ساناپ يوقۇلۇش خەۋىپىكە چوڭشۇرۇغا تىقان بىرلىچىماڭ سىللەتنى ساقامىپ قىلىشقاقا -
رسىلغار بۇ تالىخاناباپ بىلەن ئىتىز خەنەپىنەت بە نە بىر مۇسەتلىكىسى بولۇپ يوقۇلۇش
خەۋىپىدە دوچار بولۇپ كېلىشىرەتىقان بىز توپغۇرخە لەقىنەمۇچە لىسز خۇشىل قىلىپ،
چۆنکى بىز چانا بىلەر دىغا تىبەت خەلقىقە قىلغان بودۇنپاۋى سىپاھى قوللىشىزلىنى
تەپنى زامانى بىز توپغۇرخە لەقىنەمۇچە لىسز خۇشىل قىلىپ بىلەر دىغا بىلەن
بىز بۇ خېتىمىزدە چانا بىلەر دىغا موسكىرا توختا مىخا قول قويۇغان دەلەنلەر ئىنلىك
تادىرىسىغا قارشى هەرقان ئەق شىكايدەت قىلىمايمىز. تۈر دەلە تىلەرنىڭچە تۈزىنگە
تۈچۈق ئازىلىغىمىزنى يېۋىپ تاپشۇرحرۇق، تۈنۈشپ چىقىشىڭىز توچۇنالى ئۆز
خېتىمىزلىنى بىر كۈپىيەنى خېتىمىزگە قوشىتۇق،

چاناپ پىرىزىسىنىت.

بىز ئەمىدى صونشو خەنەرىدىن يايى ئەپسە سەرگە، سەرچار سىلىق ئادارەت سۇلەر
عماھىرىنىڭچە خەلتايى <تەتا تورسى ئىتاستىنى توپغۇرستاندا هازىر ئەپسە
بىرلىق تىقان چىكتىن ئىشقا ئاسىمىغا ئىتىپ لىڭ سىپاھى تلىرى توتسىدە بەزى
مەلۇما ئەرنى بىرىپ تۈنچىمە كېمىصى:

1. ئىسابق سوقۇپتە ئىصىپولىپ سىنىڭ قول قويۇشى ئارقىسى خەختايى كومۇنىلىرىنىڭچە

بىزىناتقى 1944-1949 - يىلىرىكى تومور سۈرگەن مۆستە قىلىشى رېتى تۈركىستان دو-
لەستەرنى بىسۋالغۇنىغا 47 يىل بولىسى، بويىرىم ئەسەرگە بېقىن تۈتكەن ئاقدىشىڭى بىر
يىلىمۇش خا تىرىجىم بولمىسى، مە سىلان، 1950-1951 - يىلىرىكى صاڭرىدىكتاتور-
رسى تىلىپ بارخان، ئەكىلىپ دەرىكە تىچىلەرنى تازىغا شى "نامى ئاسىتىنىڭى بىرىنىچى
مىلىي بىسقۇرۇش بىلەن حازىر جاڭى زىمن داڭام قىلىۋەر ئەتفان 600 - قىتىلىق
قاشقىزەر بىرىشى "دېگەن سىلىكى بىسقۇرۇشنىڭ فاكىلىرىغا قارساقى"
ختا يىناتقى تۈرەمە لەگىولىرىنىڭ 5 مىلىيۈنغا يېقىن شەرقى تۈركىلىرىنىڭ ناھە قىتنى-
ناھەق يوقۇنلىقنى كورىصىز، ختا يىناتقى بۇ گۈن نەھوڑە تىنەتىرىدىكى 29 تۈرەمە
لەگىولىرىنى 300 مىڭغا يېقىن تۈرىغۇرپاڭىش گۈھۇل قىزلىرى ئازا پاسىۋاتىرى و چېتىنگە
بۇھە قىنلىرى سەملەتىق تۈرىجىچە تىلەرنى قوشىتۇق.

دە، بىختىڭى تۈرىغۇرستان خەلقىنى جىسمانى يوقۇنىشىنى ئىلکىنچى چولۇڭ
پاڭنى، تۈرىغۇر خەملەقى تىجىن 1982 - پىكى باشلغان مەجبورى تۈغۇت جەكلەشى
سپايسى بولۇپ، بۇ يىناتقى بىرىنىچى قارارى 1996 - يىل ئاخىر تىخىچە 5 مىلىيۈن تۈرىغۇر
بۇغا قىلىرىنى كەم تۈخىندرۇش تىكىت. بىر ئاجايىپ 50 دەشە تىلەڭ پاڭنى ئەم مەللىيۇن
تۈرىغۇر بۇغا قىلىرى تۈخۈلىشى بىلەن گۈھۇل سەلىپ تۈلتۈرلىپ، ئەم مىلىيۈن
تۈرىغۇر بۇغا قىلىرى ئابورت يۈلى بىلەن پا بولمىسائانىنىڭ قارىنى يېرىپ تىلسىن
يۈلى بىلەن ئەم لە ئاشۇرلىرى، بىختىڭى ما ناموشۇ قاتىلىق سپايسى
1997 - يىل كىرسى بىلەن پېلىرىنى 2000 - بىلخىچە سوزىلىرى، بىقىتىقى پاڭنى
بويىچە تۈرىغۇرستاننىڭ ئەزىزى 1 مىلىيۈن 500 مىڭىڭى كەمىغەل ئاڭىسى (6
مىلىيۈن 500 مىڭىڭى جان تىجىن) بالا تۈخۈش قەتسى تۈختۈتلىسى، 1 مىلىيۈن 900
مىڭىڭى ئائىلە تۈرىغۇر دېخانلىرى تىجىن (11 مىلىيۈن 400 مىڭىڭى جان تىجىن) قاتىقى
ئازارات ئورنۇتلىپ، بويىلەكىلىقى 2000 - پىكى 90 رائىر ئورۇنلىسىدۇ، بودىگە ئىلىڭىز،
تۈرىغۇرستاننى 2000 - يىكى پەنە كام دىگەننى ئەم مەللىيۇن تۈرىغۇر بۇغا قىلىرى يۇر-
قۇتىلىسىدۇ دېگەن سوز.

5. ختاي ئورۇشىپەرە سەلىرىنىڭ بىزىناتقى ئاجايىپ يالىھىزە تازالە سەرە تىلەڭ خى-
تىسىزدە (لوپىندردا) 45 قىتىم ئاتوم سەنابىلىرى بۇرگۈزۈپ، 250 مىڭىڭى تۈرىغۇرنى
تۈرلۈچ ئاتوم ئاخىر قىلىرىسا حاڭارىڭى قىلىپ، ۋە تىنسۇنىڭى شىكولوكپە سەئىلەنە پېرىم
ئەسەردا باينى تۈگۈمەيدىغان تەبىي ئايىھە تىلەرگە يۈل ئېچىپ بەرگە ئىلمىنى ئامېرىتىغا
ئالىلىرى ياخشى بىلىسىدۇ، ئەمما ئاصىرىنىڭ ئالىلىرى ختايىنىڭ ئايىھەن خەقىپى ئە-
مە لە ئاشۇرۇغا تىفان بىر قاراباڭ نىغادىققەت قىلىعاي كېلىغۇتىنى دە-
يىل 17.. ئىپول ئەم لە ئاشۇرۇغا 40 - قىتىلىق ئاتوم سەتىنى لىپىن سەتاق مەرىدا-
لىغا يېقىن ئېفتىت تۈرۈقىلىرى ئاجايىپ ئېقىن ئېتىلىشلىرىنى پاپقاپ، شۇندىن كېنىڭى
سەنابىلىرىنى ئېفتىت پېقىن يەرلەرە رەھ تۈركۈزۈپ، ئۇنىڭىن ئاھايانى چەركە پاپدا
ئىلىپ كە لەن ئىسى. شۇنىڭ ئۇچۇن ئەتفان 1996 - يىل يازىدا لوپىندر ئەلگۈنىز يَا پ-

توق د بىسەمۇ، لېكىن يەرىتا سىد ناڭي پارتىاشىمارنى تۈختاتماي كەلدى. بۇنىڭىز نەتىجىسىم بويىل 14 - مختوار بۇنىڭىز بىر كۈچلىق پارتىاشىش قەشقەرىپە ئۆيغۇرلىرىنىڭ پىرىزم مىللەيۈنغا يېقىن ئاھالىسى ياخشاپتۇغان بەپىزىۋات ناھىيىتىنىڭ تىلىدىن كەپەر تەۋرىتىنىڭ كۈچلىرىغاڭ ئەسر قىلىپ، بۇ زۇرنى 5,6 بىال يەرتەۋەتنى. 50 مىللەيۇرۇمىنىڭ تۆلەن 200 مىللەننى ئوشۇرقا ئادەم كۈچپارلا قالىسى. خەتايى كۈزەمە خېبىتىپ بولىچە ئۆلەن ئۇرۇتكەن ۋە پارىزلارىنى مەلۇم قىلىعىسى. يۇقۇرۇمى ئەھ-مختوارىيە رەتە قۇرسىتىنى كېپىن موشۇزۇنىڭ كەنال كۆچىپا يەنە 11 قىشم يەرتەۋىرىسى، بولجاچىئە كەرلىنى ئۈز كۈزى بىلەن كۈرۈپ كەلگەن ئۆيغۇرلارىنىڭ ئېتىشتىغا ئارىغا ئانىپ بىرىزم مىللەپون ئۆيغۇرلارى ياساپ كەلگەن دۇزنىپا دىكى ئەلە ئەسلىل قۇخۇن خەتنى پەپىزىۋات 98 پاڭىز بۇق بولغان.

4. بىز ئەم سەپە ئەنلىرىنىڭ ۋە تىنسىز ئۆيغۇرستانغا خەتايى كو-
چىرىدۇشىنى سېپا سىنى ئېسپاڭ يەلغان خەۋەرلەرىنىڭ بىرلىغى ئاقانلىخىدىن مەمنۇتىمىز ئۆزىمۇ خەتايىنىڭ ئۆيغۇرستاننى ئا سىسىم ئېسپە قىلىشتىكى ئەلە چۈلەن سېياستى بىزنىڭ يېرىمىز كە 100 مىللەپون خەتايى كۈچپارۋىپ چىخىشىپ باڭى بولۇپ، ئەلەنە دەرى خەتايى دېكتىتا تورى لى پىن 1996- يەلى سىتە بىرۇرە ۋە تىنسىز دە بولغا ئانى بۇ باڭ بولىچە د 2000 - بىلەتكەچە ۋە تىنسىز كە 14 مىللەپون خەتايى كۈچپارۋىپ چىقىرىشىنى شى ئۇغىار باشلىقلۇرغان ئا پىشۇردى. هازىر فە تىنسىز كەھەر كۈنى 40-50 مىللەخ خەتايى چىقىۋا تىندۇ. ئۇرۇلارچىقىپا يەر- سوئېلىپ سەقىما ئورۇنلىشتۇرۇنى و. مىللەتىسىز ئەلە نىصلەك كە پىكىرىسىن يۇتۇرلەپ يۇقۇشىنى كۈچىن مىللە ئارىخىنى بىلەن كامىسلىك ئەدە- سېات ۋە دىنى ئە قىدە ئەنلىكى كەنالپىرىمىزنى يېغىپ كۈلىپ قۇرۇقىۋاتىسى. هازىر ئەنلىخ ئۆزىس 5 مىللەننى ئوشۇرقا مە سەھىسى كە دەرسلىقلىقىزىنى يەپقۇردى. شوېيل بول ئابوبل ئىپى تىچىت خوتەنە 6 مىللە، تورپان ئە 1060 دىنى زاتا-رەن ئازارات ئەستىغا ئالىسى.

5. هازىر بۇ تۈن دۇزنىپا ئەنلىخ ۋە تىنسىز ئۆيغۇرستاننىڭ ئېققەت كەرکىزى بىزنىڭىز ۋە تىنسىز ئۆيغۇرستاننىڭ ئېققەت بىلەتكەچە لىپ بولغان بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئەنى زاپاسى 50 مىللەپارە تۈننا. بىھىن بىكۈن مۇشۇزنىنىت باپلىخىمىز دىن ئەلە ئۆزەن تىپتىكى قول كۆچى بىلەن بىلەغا 20 مىللەپون تۈننا ئېققەت ئېلىپ كۈرنى تىچىرى خەتايىغا ئەقلىخىنى تىۋاتىسى. بىزنىڭىز بىرىمىزدا 58 جايپ 15 مىللە ئۆزىنىڭ ئۆزىنىڭ زاپاسى ئار بىھىن بۇنىڭىن كەرسىلى 45 تۈننىڭ ئۆزىنى ئېلىۋاتىسى. بۇنىڭىز ئەنى تاشقىرى بىھىن ۋە تىنسىز خەن ئەرلىك كە مىللەپون تۈننا ئا شلىق، 1 مىللەپون تۈننا پا خەتا، كە مىللەپون تۈننا ئوش، 5,7 مىللەپون تۈننا مىۋە ئېلىپ كېتۋاتىسى و. جانأپ بىرىزىدە بىت.

بىز جانابىڭىزنى مانا موشى ئەنلىق قاراپ ۋە تىنسىز ئۆيغۇرستاننىڭ كەپەر تۈننى كەپەر تۈننى ئەنلىق ئانچىلىق دەھىشە ئەنلىق ئەنلىق ئەنلىق، ئۆزىنى، خەتايى خەلق

رېسپېلىكىسى» دەپ كېلىقىاتقان بىرچولۇخ دولەتنىڭ ۷۰ مىلىيون توپىغۇرخەلىقىخە
نەقەزە رېيغۇر زۇلۇم - زورۇۋا نىلىق قىلىپ، ئۆزىنىڭ مىلىي بايلىقلىرىنى ئۇرىاتىسىز -
لارچە بولۇپ تالاڭا ئاقانلىغىنى توخرى باھالا ئىسىز دەپ ئىشىنىمىز، خىتاي زالىعەدىنىڭ
بويماحىسى لىرىئە قارشى توپىغۇرخەلىقىنىڭ تووصى يۈزلىكىچە ئازاتلىق كۈرەشكە ئات -
لا ئىغا ئىللىقى هەققىتى ئامىرىتىغا مەتىپ ئاتلىرىدا خەۋەرلە رچىفتىرىتىر، ھەققىتەنەمۇ
توپىغۇرخەلىقى توچى پىلىپىن بىرى خىتاي ئىصپىرىپە سەدە قارشى ئىضى ناھايىتى ئاچىز
بولىسمۇ قۇرالدىق كۈرەش يۈرگۈزىپ كېلىقىاتىسىز، بومە سەلىئە توپىغۇرخەلىقى
زادىمۇ ئەپېلىك ئەمەس، بىز ۴۵ پىلىپىن بىرى بىختىكە، سوقۇت ئىستېتى دەڭرىنى
ھوسلقىخا، ھازىر قېرىنىڭ شەلىرىمىز توپتۇرا ئاسىپا دولەتلىرىكە بۇزلىكەن تىچىلىق
لەلە پىلىرىمىزنى قويغان بولسا قىعۇ، ئۆلەرنىڭ صىحى بىرسى بىسىن قىلعىسى، نە -
تىجىت ئىزىنىڭ خەلقىمىز بەقەن ئۆزىنى - ئۆزى ساقان پەقلىشىم توچىقۇن قۇرالدىق
مۇھاجىرلە قىلىشقا مەجبۇر بولىسى، بىزپۇ قۇرۇقى ئەن ئەكتى ئاساسى سۈرگە شۇنى
مەلۇم قىلىتىغا تېڭىشىمىزى، خىتاي كومۇنىست دەلتە تۈرلىرى توپىغۇرستانىغا دەمىز
لەن ئەمەس - توپىغۇرلۇڭ ئەن ئۇنۇمىيەن ئەنچۈلەرمە پىزى، ھازىر خاۋام قىلىپور -
رىۋاتقان مىلىي تىرىغىنچىلىغىنى تېخىقى كۈرچەيتىپور، بىختىڭە مەقسى ئۆزى
تۆچىقۇن پاپلىق خەلق ئەناراتىچ يۈلەردىن پاپلىنى، بىزنىڭ ئۆزەتسەنلىنى پۇزى -
تۆنلەيى مەڭلۈلۈلۈ ئاسىپىلىنىپە قىلىشى، بۇنىڭغا قارىتا بىزنىڭ ئۆزەتسەنلىنى
خىتاي مۇسەتھلىكچىلىرىگە مەڭلۈپ يۈسۈن ئەمسالقى -
تەنەن ئىزى بىز بويىر دە جانا بىكىز كوبىن بىرى تەشۇرىشلىنىپ كېلىقىاتقان بىرمۇھم
مەسەلە توپسى ئۆزەتىپە خىزىنى بىلىغۇرپى ئۆتكۈچە كېچىمىز، خىتاي تەشۇرقانى پېقىنە
» شەنجاڭنى ئەلچۈلۈ خەۋىپ دەن ئەلسپەت بولۇپ، ئۆلەرخاخۇدا چىڭلەپپار -
تىپسى يىتە كەھىلىنىپ قىلىۋاتىسى، و ؟ ا؟ دەپ بىزنىڭ ئەن ئەنۋى ئەنلىكى ئەنۋەن ئەنۋەنلىقى
دەن ئەندا ئەلچۈلۈ قورقۇشلىق سو تىرىۋەستەرەت نەتىلەتىقا باخاپ كەرىلە بىزنى
يا مان كورسە تەقى كېچى بولېسى، بۇنىڭنى بۇرۇن بەزى خەربى ئەللەرى توپىغۇرستانىدا
خۇنى وەستىللىق ئەسلىخەنلىق خەۋىپ بار ؟ ا؟ دەپ كۆما ئەنلىنى كەلگەن ئەنلىنى، توخرى -
توپىغۇرلار ئاماھىن مۇسۇلماان، بىزنىڭ ئەسلىخەنلىق ئەنلىنى ئەنلىنى ئەنلىنى ۱۲۰۰
پىل بولىسى، بىزنىڭ ئەسلىخەنلىق بىنە كېچى كۆچى شەرلەت، مەزھەبەسەن ئەنۋەن زام
(ھەنبەل) بولۇپ، بولۇپ توپىغۇرلار ئەنلىق قەيدىم - قەدىمىنى ئەن ئەنۋەن زام
خەلىق بولۇپ كېلىشىگە ما سال سەقان، بىزنىڭ كەلگەن ئەنۋەن زام ئەنۋەن زام
زىئاكسون ئەنۋەن زام تەلىغانلىق ئۆپۈرستانىدا ھەرگىز موھۇم مەنلىق قىلا ئەلماپىدۇ،
بىزنىڭ ھازىرتى ئەنۋەن زام ئەنۋەن زام ئەنۋەن زام ئەنۋەن زام
مۇتلىق كويچۈلۈ خەۋىپ كەچى كۆچەر بۇ كۆنلەي حۇنىپا ئەنلىق ھەممە ئەنۋەن زام ئەنۋەن
ئەقىلەرلىي پا خىشى بەرق قىلىپ دېھىرى كەن ئەنۋەن زام ئەنۋەن زام ئەنۋەن زام
ئەنۋەن زام خىتاي مۇسەتھلىكچىلىرى ئەنۋەن چاڭلىغان ئۆپۈرستانىدا توپىغۇرستانىدا توپىغۇر -

رسان دېمۇر ئاتىك د خەلىقى! ھەقۇرىلىسى، بوسۇزلەرىنىڭ پۈرگۈچىسىنىڭ خا
ناھايىنى تۈچۈق پېزىلغان.

مۇرا جىئە تىعىز ئىخىرىدى! بىز نىڭ حانا بىڭىز دىن سۈرپىن تەنھىز - بىرگە
ئۇلۇق ئىاصىرىڭا دەولەتىنىڭ خۇددىي ئۆلۈم ئالىدىلى ئىغا حەملەرگە تىز يارادەم
بىرىس ئغان دەخەتىرلا رىنىڭ يارادىمىسىلىك تىز يارادەم كېرەك، سىزنىڭ بۆگۈرنىڭى
تە خىرىمىز خۇددىي تە لەڭ تېغىر مىللەي پا جىئە تىچىن ئۆتكەن تۈنۈگۈننى بوسىنلىكىزە
نىڭ تە خىرىنىڭ تۆخشىپىز، سىزنىڭ ئىاصىرىڭا دەولەتىنى، ياخۇرۇپا پارلاستىرىۋ
بەزى ئەرەب ئە للەرى بوسىنلىقلەرخا پۇتۇن تە رەپىن يارادەم بېرىپ، صالاكەت
گۈرۈنلەك كېلىپ قالغان بىرىجىكە پاڭرۇپا دەولەتىنى ساقلىپ قالىسى. ئە پىسوسلىكى،
ئە پىنى موشۇ بوسىنلىقلەرخا تۆخشىاش حالاکەت گۈرۈنلەك كېلىپ قالغان ئىزىز
كىچىك ئاسىپا مىللەتىلە پا رادەم بىرىس ئغان چۈلەت ياكى مۇستە قىل دەولەتلەر نادى
دەم بىرىشىن ئەمەن، بىزنى ئىلىكى قوللىپ خىتابغا تۇتۇپ بەردى. بۇ تەھفەل
جانا بىڭىز ئاخاتا ماھىن چۈشۈنىشلىكى، سۆننات ئۆچۈن مۇسۇز ئۆيغۇرلارخا تىضى
بوسىنلىقلەرخا قارىغانىدا يەنەمۇتىزراققۇھە چۈڭرەق پا رادەم كېرەك. كەنە مىللەپۇن
ئۆيغۇرخەلىقى جانا بىڭىز ئارقىلىق ئۇرلۇق ئامېرىكا خەلقىنى
تە لەڭ تېزىۋە ئە لەڭ سەھىقى ئىنسانى يارادەم سۈرپىز و!

ھەر دەھت بىلەن:

بۈلەشكەن ئۆتتۈرە ئاسىپا ئۆيغۇر تەشىم تىلىرى سىاسىلىكلىشىز ناھىنى:

(شىئىم بەرەتىسى)

يۇسۇپ بەلگە مۇخلسى

(ئۇرتاڭ رەتىسى)

ها شەرقاھىسى

(قازاقستان ئۆيغۇرلىرى
ئىتىپا تىرىچىسى)

قەھرمان خوجا بەردى

ئالعوتا، 1997 - 26 - حايى